

Különben e munka nem nagy terjedelme mellett is oly gazdag tárháza a szakbeli tapasztalatoknak, s egy élesen látó elme azokhoz fűzött gondolatainak, hogy minden igyekezet mellett sem volnánk képesek egy könyvismertetés keretében arról teljesen kielégítő képet nyújtani. Nincs is egyéb célja e néhány szerény sornak, mint felhívni a figyelmet egy oly szaktudós nagybecsű szolgáltatásaira, a ki fontos munkakörében az egész művelt világ előtt mindig dicsekedésünk tárgya leend.

Dr. Baczoni Lajos.

Aristoteles és a British Museum papyrusa.

Schvarcz Gyula megtartotta az Akadémiában azt az értekezését, a British Museum őrei által kiadott s Kenyontól Aristotelesnek tulajdonított papyrusról, melynek megtartásához mi e folyóirat ez évi első számában reményt fűztünk.

Schvarcz az ismertetett szöveget nem tartja Aristotelesének, hanem inkább *Theophrastos*-ének, vagy még inkább *Demetrios Phalereus*-ének. Ide vonatkozó érveit az Akademia Értesítőjéből a következőkben vesszük át:

«A British Museum tulajdonában levő s Kenyon által kiadott görög szöveg fölfedezésének híre korántsem okozott volna oly nagy zajt Európaszerte, ha nem tulajdonították volna ezen szöveget némelyek azonnal magának Aristotelesnek, azt állítván, hogy ezen Ἀθηναίων πολιτεία részét tette azon alkotmánygyűjteménynek, melyben a Πολιτικὴ világhírű szerzője 158 görög s barbár állam alkotmányának ismertetését állította volt össze, e cím alatt Πολιτεῖαι πόλεων stb. Schvarcz Gyula nem lát semmi külső kényszerítő okot arra, hogy ezen csonka szöveget Aristotelesnek tulajdonítsuk. Maga Kenyon is beismeri, hogy irhatta azt Aristotelesnek egyik vagy másik tanítványa is, de azért mégis az Aristoteles szerzőségét tartja a legvalószínűbbnek. Értekező ezt határozottan tagadja, még pedig a következő alapon: A szöveg eleje hiányzik, nincs meg rajta sem a szerző neve, sem a munka címe, csak a tartalomból vonhatjuk azon következtetést, hogy annak címe ez lehetett: Ἀθηναίων πολιτεία, minthogy az athenei alkotmányt ismereti, még pedig történelmileg az Epimenides-féle kifüstöléstől (596-ban Kr. e.) le egész 322-ig; és nem 307-ig, mint Kenyon mondja; mert a szöveg úgy írja le az Eukleides-féle új korszak elején visszaállított athenei demokratiát, mint tényleg még főnnállót; pedig Antipatros

322-ben véget vetett ezen demokrátiának, behozván a 2000 drachmás censusra alapított állampolgárságot, és nem kevesebb mint 12,000 régi (kevésbé vagyonos) állampolgárt fosztván meg politikai jogaitól; és ha 318-ban Polysperchon visszaállította is a hagyományos tömeguralmat a maga teljességében, már 317-ben Demetrios Phalereus került Kassandros helytartójakép, a Munchiában elhelyezett makedon helyőrség védelme alatt, mint ἐπιστάτης az athenei állam élére; és ekkor ismét lényegesen megváltozott az alkotmány. A szöveg nem ismeri sem Antipatros, sem Demetrios Phalereus alkotmányhozását, tehát a szövegnek 322 előtt kellett iratnia. Úgyde ha többé-kevésbé mégis egyez vagy 55 töredék azon Ἀθηναίων πολιτεία című munkából, melyet Plutarch, Pollux, Harpokration és Sopatros idéznek, a British Museum szövegének illető helyeivel: azt, hogy ama, Plutarch, Pollux, Harpokration és Sopatrostól idézett Ἀθηναίων πολιτεία-t csakugyan maga Aristoteles írta volna, ezt még senki sem volt képes bebizonyítani. De ha nem maga Aristoteles írta, hát ugyan melyik tanítványa írhatta?

Értekező szerint *Theophrastosra* is lehetne gondolni, a ki köztudomás szerint rendkívül termékeny író volt és Cicero tanúságtétele szerint nagyban földolgozta különböző államok törvényeit és különösen két munkájában tárgyalt a British Museum szövegével rokon anyagot, u. m.: a Νόμον κατὰ στοιχείων és a Νομοθετῶν című munkájában. Theophrastos évek során át Athenében lakott és tartott előadásokat, mint Aristoteles után a peripatetikusok feje, és akkor húzódott el csak Athenéből, midőn őt is Περὶ ἀσεβείας perrel fenyegették, mint Aristoteles; de jóval valószínűbb, hogy a British Museum szövege ugyanazon *Demetrios Phalereusnak* a munkája, a ki 317-től 307-ig mint ἐπιστάτης állott az athenei állam élén és 350 körül születvén, már 322 előtt kimagaslott az athenei állampolgárok közül, nemcsak mint Cicero és Quintiliantól magasztalt szónok, de mint peripatetikus philosophus és politikai író. Demetrios Phalereusnak egyik munkája, Περὶ νόμων címmel, az athenei törvényekről szólt; a másik Περὶ πολιτικῶν, Cobet emend. szerint (Περὶ πολιτικῆς) címmel, valószínűleg a politikai tudományról értekezett és magában foglalhatta az előtte élt politikai írók elméleteinek bírálatát vagy legalább áttekintését; egy harmadik műve, a melynek az volt a címe, hogy: Ὑπὲρ τῆς πολιτείας, valószínűleg az athenei állam alkotmányjogi helyzetét és a szükségelt reformokat fejtegethette, mielőtt még a legfőbb hatalom birtokába jutott, avagy pedig a saját alkotmányreformjának védelmére írta ezt, a minthogy

Περὶ δεξτερείας czímmel később egy történelmi munkát tett közzé, a melyben mintegy számot adott mindazon kormányzati actusokról, a melyekkel ő tíz évi epistasiája folyamában az athenei állam és társadalom színvonalát oly buzgó erélylyel emelni igyekezett, és Strabon tanúságtétele szerint a legfényesebb eredménnyel emelte is. Írt azonban Demetrios Phalereus egyéb politikai tartalmú műveket is, így a Περὶ δημογωγίας czím alatt és az Ἀθηναίων καταδρομή czím alatt megjelentekben az athenei tömeguralom kinövéseit, ballépéseit és megrontóit vette bonczkés alá; de mindezeknél fontosabb ránk nézve jelen alkalomból az, melyet a Περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας czím alatt, a legfontosabb pedig az, melyet Περὶ τῶν Ἀθήνησι πολιτειῶν czím alatt tett közzé e nevezetes philosophus-államférfi. Hogy mit tartalmazott a Περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας, megérthetjük a fönmaradt töredékekből, a melyek magánjogi, büntetőjogi és kivált perjogi természetűek; de ezekhez bevezeteskép nagyon is odaillett volna egy államjogi szakasz Athéne alkotmánytörténelmének vázlatával. Ily államjogi természetűek a Lexic. Rhetor. ad calc. Photii, továbbá a Harpokrationnál található töredékek, valamint Plutarchosnál a Solon törvényhozására vonatkozó idézet. Ezen adatok végén azt mondatja Plutarchos Demetrios Phalereus idézett munkájával, hogy Solon idejében 5 drachma volt egy ökör ára, 1 drachma pedig egy darab birkáé. Már ebből is láthatni, hogy Demetrios csakugyan jobban hozzáférhetett az athenei állam és társadalom történetére vonatkozó hivatalosan őrzött forrásokhoz, mint Aristoteles, a kit μέτοικος létére Athenében a μητρῶν-ba talán be sem eresztettek. Cicero, valamint Pollux is, több ízben idézik Demetriosnak ezen munkáját, kivált a törvénykezési mozzanatokra vonatkozólag. Szóval, a ki mindezeket oly részletezéssel írta meg, az bizonyára inkább megírhatta a British Museum görög szövegét is, mint a Πολιτικά szerzője, Aristoteles; megírhatta pedig nem Ἀθηναίων πολιτείας czím alatt, de ezen czím alatt, hogy Περὶ τῶν Ἀθήνησι πολιτειῶν. Demetrios Phalereus épen ezen czím alatt írt és bocsátott közre egy nevezetes munkát. Demetrios ezen elveszett munkája, már a czíme után ítélve is, valószínű alkotmánytörténelmi munka lehetett, a mely mindazon alkotmányokat ismertette, a melyek az athenei államban különböző időkben fönnállottak. Ugyanilyesmit tartalmaz a British Museum szövege is, még ha nagyobb belemélyedéssel vannak is részletezve benne az Antipatros előtt fönnállott (Eukleides új korszakával visszaállított Tisamenos-féle) demokratia kormányzati, bírósági s egyéb intézményei

is annak második részében. Demetrios 350 körül született, tehát körülbelül 28 éves volt, midőn 322-ben Antipatros Athéne haderejét megsemmisítette és alkotmányát fölforgatta. Demetrios 332-ben már hírneves szónok és philosophus volt. Mint államférfi bizonyára inkább hozzáférhetett az athenei alkotmánytörténelem régibb korszakainak forrásaihoz az athenei nép állami levéltárában, mint Aristoteles, a ki csak mint zsellér lakott Athenében és makedonpárti összeköttetései miatt állandólag gyanúban állott, sőt utóbb *περι ἀσεβείας* perrel támadtatván meg, Athenéből végleg elmenekülni volt kénytelen. Hisz Aristotelest még phylosophiai előadásainak megtarthatása végett sem eresztették be az atheneiek az ő középületeikbe: hogy eresztették volna be hát őt az állami levéltárba, hogy ott az alkotmánytörténelem forrásait közvetlen betekintés által tanulmányozhassa? Nem is árulja el ily kútfőtanulmányon alapuló részletekbe belemélyedő alapos ismeretét az athenei alkotmánytörténelemnek Aristoteles a maga *Πολιτικά*-jában. Csak általánosságokban mozog ő ott, midőn athenei intézményekről van szó. Szóval nincs rá semminemű külső ok, mely bennünket arra kényszeríthetne, hogy inkább Aristotelestől származtassuk a British Museum görög szövegét és ne inkább Demetrios Phalereustól. Azután nem telepedett-e meg Demetrios később Egyiptomban? Nem működött-e ő mint könyvtárnok azon a vidéken, a honnét ez a szöveg előkerült?

De ha összehasonlítjuk a British Museum görög szövegét alkotmánytörténelmi adatok dolgában Aristoteles *Πολιτικά*-jával; úgy azt kell mondanunk, hogy a belső okok sem harcolnak valami nagyon sok ponton azon hypothesis mellett, hogy Aristoteles a szöveg szerzője; habár nem is állíthatjuk, hogy ellentétes értesülései voltak a két mű szerzőjének alkotmánytörténelmi mozzanatokra nézve az egész vonalon: tagadhatatlan, hogy nagyon nevezetes kérdésekben a legkirívóbb, sőt homlokegyenest ellentétes módon vázolja a két mű szerzője úgy az intézmények keletkezését, fejlődését, mint az egyes történeti alakok államférfíui jelentőségét.

Hogy példát hozzak föl, ott van mindjárt Drakon és Solon törvényhozása. Drakonról Aristoteles *Πολιτικά*-ja csak annyit tud, hogy «Drakonnak is vannak törvényei; ő egy, már létező alkotmány alapján alkotta ezen törvényeket; semmi különös nem foglaltatik ezen törvényekben, a mi említést érdemelne, ha csak nem az az iszonytató szigorúság, a melylyel Drakon törvényei a büntetéseket oly keményen rendelik megfenyíttetni». Így olvassuk ezt Aristoteles *Πολιτικά*-

jában; és íme, most előttünk fekszik az egyiptomi papyrus görög szövege, ebben meg Drakon úgy szerepel, mint nagyfontosságú alkotmányhozó, mint oly államférfi, a ki a saját kezdeményezéséből létrehozta nemcsak azon timokratikus szervezetet, a melyet eddig kizárólag Solonnak tulajdonítottak, de a ki oly mélyreható részletezéssel is rendelkezett az államintézmények fölépítésében, mint a hogy Solonról egyetlenegy kútfő sem állítja. Vajjon hogy magyarázzuk ki ezen kirívó ellenmondásokat? Ha a τρίτον τέλος szöveget zárjel közé teszi is Susemihl a Πολιτικά szövegében mint gyanúsakat, ezzel még nincs helyreállítva az összhang a két szöveg közt, tekintettel a hippeusok és zeugiták vagyonszerzési sorrendjére; de még ha így lenne is, a minthogy nincs, még ebben az esetben is megmaradna a megdöbbenő ellentét Drakon államférfiúi működését illetőleg a két szövegben. Tehát azt higyük-e, hogy Aristoteles akkor, midőn a Πολιτικά-t írta, még nem volt kellőleg tájékozva Athéne alkotmánytörténetének felforgó mozzanatai felől, és csak később, midőn ezen 'Αθηναίων πολιτεία-t írta, szerzett magának kellő tudomást a Solon-féle timokratia szervezete felől? Avagy azt tartjuk-e, hogy a Πολιτικά II. könyvének illető helye interpolatio? Avagy azt gondoljuk-e, hogy nem Aristoteles saját maga, hanem valamelyik tanítványa írta az előttünk fekvő szöveget, pl. éppen Demetrios Phalereus...? Mind a három eset lehetséges; sőt lehetséges még egy negyedik is, az t. i., hogy ez az egész papyrus-kézirat jóval későbbi, ha nem merőben modern koholmány. Legyen bárhogy, annyi tény, hogy ma mindezek ellenére mégis Aristotelesről, saját magától származnék ez az elmetermék, hát akkor éppen nincs igazok a legtekintélyesebb német philologusoknak, a kik az 'Ηθικά egy kifejezésébe, a συνηγμέναι πολιτεία-ba kapaszkodnak; mert akkor nem is írhatta Aristoteles a Πολιτικά előtt az ő 158 államalkotmányról szóló gyűjteményes munkáját, a melynek állítólag részét tenné ez az 'Αθηναίων πολιτεία, hanem csakis a Πολιτικά után írhatta ez utóbbit; és ugyan nemcsak azért, mert ezen szövegben lejön Aristoteles, illetőleg a szöveg szerzője egész Kr. e. 329-ig, holott a Πολιτικά ily késő korbéli eseményekre már nem terjeszkedik ki, de leginkább azért, mert nem lehetetlen, hogy Aristoteles, ha már előzetesen ismerte volna is mindazt az atheni alkotmánytörténelemből, a mit ezen szövegben földolgoz, mégis akként írta volna meg a maga Πολιτικά-jának Athenere vonatkozó helyeit, mint a hogy ő azokat tényleg megírta. Ott van azután az Areiopag is. Sem a Hermann és Schömann, sem a Philippi és Lange elméletei az

Areiopag tanácsának keletkezéséről nem tüntették föl eddigelé a Solon előtti Areiopagot oly nevezetes hatalomkörben, mint a hogy ezt a British Museum görög szövege cselekszi; nem sejtette senki, hogy az állambiróság alkotmányjogi magas tisztét erre az ősrégi testületre nem Solon ruházta rá, hanem már évtizedekkel azelőtt Drakon. Aristoteles erről még mitsem tud a Πολιτικῶν-ban, hanem csak olyasmit mond, a minek az értelme az, hogy Solon nem törölte el az Areiopag tanácsát, melyet már készen talált».

A világra világűrben, önálló természetes világnézet, írta dr. Weisz József, Budapest, 1891.

E keresettnek látszó cím: A világra a világűrben, ne tartóztassa vissza az általános problémák iránt érdeklődőket Weisz József rövid, alig negyven lapra terjedő értekezése elolvasásától.

Nagy előnye a kis értekezésnek, hogy minden során átérzik szerzőjének természettudományi jártassága s egyúttal gondolkodásának fegyelmezettsége.

A régi metaphysikák lét problémáját veti föl s a maga módja szerint újra szerkeszti belőle a világot. S mintha ez a szerkesztett világ, a mit Weisz József csinál, közelebb állna ehhez a megmagyarázásra mindig váró mi világunkhoz, mint állott előzőinek, a syllogistika fonálán szerkesztetteknek legtöbbje: okvetlen ez alá a hatás alá kerül az ember a kis értekezés elolvasásakor.

Ezt a hatást természettudományi s gondolkodásbeli fegyelmezett-ségének köszönheti az író.

Lejebb egy kis fejezetet közlünk művéből, a bevezető részt, mely szerzőnk kiinduláspontját s célzatát egyaránt magába foglalja.

Meg fogja látni az olvasó, hogy Sz. syllogistikájának főtétele: a *hő és őstön*, a mikkel érzeki világunkat az alaktalan ürrel összeköti, eleven kapcsolatot képeznek.

Hogy ez a kapcsolat szilárddá is váljék, ahhoz még csak annak a bizonyítása volna kívánatos, hogy a mi értelmünk meg is nyerje azt a tudományos jogosultságot, hogy segélyökkel újra szerkeszthesse az úr világát, az úr világát.

Ez észrevételünk megtételére természetes, hogy John Locke ismert kérdése késztet: Mennyit bír meg a mi értelmünk. Másszóval elengedhetetlennek tartjuk a szerzőnkéhez hasonló problémák fölállításá-

nál és fejtegetésénél a lélektani problémák tárgyalását, melyeket pedig szerzőnk teljesen mellőz. E mellőzés miatt bizonyos naiv szint nyert az értekezés, mint ezt a következő, szerzőnk művéből átvett bevezető rész igazolja.

«Szerves vagy szervetlen valóságokkal találkozunk a világban mindenütt. Ezen valóságok általában véve többé-kevésbé egymástól látszólag különlegesen, látszólag önállóan léteznek a megfoghatatlan világ-ürességben. *Mert mi véges valóságok mindnyájan úgy vagyunk szerkesztve, hogy csak azt érzékelhetjük és érezhetjük, a mi hozzánk bizonyos közelségben, korlátolt nagyságban és alakban van. A világűr pedig, mivel alakatlan, korlátolhatlan és végtelen s ennél fogva mivel mindenben, mindenkor és mindenütt közös ugyanazon jelenségeként mutatkozik, magában érzékelhetlen és érezhetlen mindaddig, míg hő és ösztön jelenségeivel, hely és időszerint különleges munkálkodásban nincs.*

A különleges valóságok, kivétel nélkül mindannyian többé-kevésbé egybetettek, alakosságukban, halmazállapotukban változandók s ideiglenesen bizonyos helyhez vannak rendeltetve. A világűr ellenben végtelen terjedelmű, alakatlan és örökkévaló.

Az érzékiség csak a különlegest, különbözetest és tüneményest számíthatja be a maga végességébe; a közös, ugyanazon állandót ellenben, mint alaktalant és végtelent korlátolt létébe nem fogadhatja be.

A világegyetemben tehát a helyleges, tüneményes jelenségek külön vagy csoportban, az űr állandó végtelenségében lebegnek. Az alakos tünemények, mint anyagi alakulatok, csak elenyésző csekély részét teszik az anyagiányos űr terjedelmének. A lényeges nagyrész az űr, mert léte állandó és változhatlan, az anyagé ellenben mulékony és változó. Lényeges a világűr főleg azért, mivel feltétele minden mozzanatnak, minden alakulhatásnak s az űr léte nélkül az alakulatok léte és lehetősége általában helytelen képtelenség. Az űr a tüneményes létnek állandó lényege, a léteny.

Minden tüneményes dolgot a világon eltűnni képzelhetünk, de az űrt nem létezőnek gondolni nem vagyunk képesek a nélkül, hogy egyzersmind saját megsemmisülésünkől fenyegetve ne éreznők magunkat.

Az űr önállóságára mutat az is, hogy a dolgok kivétel nélkül mind eltűnhetnek a nélkül, hogy az űr, miben voltak, változást szenvedne; de űr nélkül a dolgok nem is képzelhetők. Saját képzeletünk ha mindent, a mi véges és alakos, megsemmisülni gondol, akkor a végtelen alakatlan űrben tévedező képzeletünk mintegy átváltozik

úrré. Ezeknél fogva általában a létfeletti verseny csak a térnek és úrnek nyerhetésében, megtarthatásában áll.

Minden különleges alakulat mozgásban levő anyagból, anyagrészekből áll, holott az anyag önmagától mozdulni nem általában képtelen, önmagával tehetetlen. Minden mozgásban levő látható anyagnak közvetlen vagy közvetőleges mozdítója egy kevésbé látható és kevésbé megfogható terjengősebb áramlat. E szerint lépcsőzetesen haladva észlelésünkkel végeredményül elvégre oda jutunk, hogy minden érzékelhető mozzanatnak, ami az alakosban van, oka és okozója egy általános érzékelhetlen és mindenüttvaló alaktalan, ami az általános anyagi tétlenséget, általános mozgósított forgalomban tartja. Ez az általános mozgósító világerő, mivel az anyagban nem, tehát csak az anyagihiányban, a világűrben keresendő. Melyben minden véges tüneményes alakulat rendre feloszlik s abból rendre ismét kiválhat. Tehát az anyag a maga erejét egy alaktalan és érzékelhetlen ürleges alanyiságtól, eszménységétől nyeri, minélfogva minden alakulat egy benne munkáló eszménységnek mű-valósulata.

Az alakulatok elhelyezkedésében, forgalmasságában és kölcsönös összeilleszkedésében mindenütt rend és czélszerűség nyilvánul. Ez pedig egy általános, közös értelmi végtelenséget feltételez, mivel az alakulatok száma és elterjedése végtelen. Különben is az erő és hatalom értelem nélkül örült tombolása, nem alkotása lenne a világnak.

Az őserőt a hőben, az ősertertmet az ősztönben megtaláljuk mindenben és mindenütt. Tehát van egy végtelenre kiterjedhető erő és egy végtelenre kiterjedhető értelem, mint kiapadhatlan forrása és alapja minden további alakulhatásoknak és fejlődhetéseknek.

A háromféle alaktalan és végtelen, az úr, erő és értelem, épen alaktalanságuknál és végtelenségüknel fogva, egymást ki nem zárhatják, hanem ellenkezőleg egymást egészben és minden részeikben fedniök s egymást egymásban találniok kell. Következőleg az űrben kell lenni erőnek és értelemnek s miután az erő és értelem változó minőségben és mennyiségben jelentkezik az űr állandóságában, ennek amazok csak tulajdonságait képezik.

Mindezeknél fogva nem habozhatunk kimondani, hogy a világűr maga egy mindenre képes, erővel és értelemmel bíró alaktalan végtelenség, miben tehát egy mindenre képes mindenható, mindentudó és örökkévaló szellemiség, a teremtő egység lakozik.

Ezen teremtő közös egységnek minden különleges véges valóságok

az ő teremtményei, ideiglenes helytartói, kiszabott helyben és ideig nyilvánuló részei.

Az egyes külön alakulatok csak beszervezett élő részei egy egységes egésznek, mert semmi véges alakulat magára külön a többiek nélkül sem fejlődni, sem működni, sem általában létezni nem képes.

A teremtésnél fogva minden véges alakulat és jelenség e világon úgy egybe és össze van szöve egymással s főleg a környezetben levők útján oly csereviszonyban létezik a többivel, hogy a különleges valóságok összege egy szerves élő egységet képez. Ezen érzékelhető élő egység a világ testisége, mely az alaktalan világ-eszménységnek, mint teremtő szellemnek műve és valósulata. A teremtő szellemiség az űrben állandó és maradandó, annak csak műve és munkája változik a teremtményekben folytonosan, mert a teremtő munkálkodása szünetlen és örökké tart. Ennélfogva mondhatjuk, hogy az idő az űrben való változásoknak, az űr munkálkodásának sor szerinti rendje.

A teremtmények ugyanis mindannyian bizonyos szerkezetekből és szervezetekből állanak, ezeknek pedig tervezete a tervező teremtőben már meg volt, mielőtt magok a teremtmények meglehettek, megvalósulhattak volna.

A teremtő az ő teremtményeit úgy állítja ki, hogy ezek az ő reájok vonatkozó rendeletét érteni és teljesíteni képesek és készek is legyenek s továbbá úgy, hogy ezen mondhatni élő gépezetek bizonyos időre, mielőtt működni megszűnnének, maguk helyett magukból szaporodás útján egy más újabbat és magukhoz hasonló tökéletesebbet állítsanak elő a kiszabott helyre és időre, mely a változott környezeti viszonyokhoz még inkább beilleszkedhessék.

Így a folytonos és általános változásnak eredménye külön-külön a részekben és az egészben is a tökéletesedés. Az anyagiban az alakulékonyyságnak, vagyis az érzékenységnak és mozgékonyyságnak folytonos gyarapodása; a szellemiben pedig az egésznek a részekben s a részeknek az egészben való teljesebb megtalálása és felismerése.

Nem a részeknek és részleteknek történetes összetalálkozásából vagy azok önálló független egyesüléséből származik az egész és általános; nem, hanem ellenkezőleg az általánosból és az egészből időről-időre lesz a rész és a részlet. Nem a különlegesek alkotják a közös egységet, hanem megfordítva a közös élő egységből válnak, választatnak ki időről-időre a különleges valóságok. Mert ha mind ez így nem volna, ha a mi egyes különleges saját belvilágunk lenne a

külső valóságos nagyvilágnak egy kis képes minta-mássa, hanem ellenkezőleg a külső nagyvilág lenne és folyna a mi belvilágunk képzelete szerint; ezt pedig gondolni is képtelenség, örültség.

Nem az alakos, véges anyagból lesz az alakatlan, végetlen űr és ebben a szellem; hanem megfordítva ennek csak tüneményes jelensége amaz. Nem a lélek, nem a szellem tulajdonsága az anyagnak, a testnek; hanem megfordítva ez annak sajátos munka-jelensége hely- és időszerint. Mert nem a mi gondolatunk szerint változik és nem a mi képzeletünkhez alkalmazkodik a világ rendje; hanem mi valamint minden más véges valóságok és jelenségek vagyunk az egységes terem- tőnek gondolatai és képzeletei, mert ő nála és benne kívülvilág nincs, minden ő benne, az ő belső világában fogamzik s ennél fogva gon- dolatai és képzeletei egyszersmind valósultak is.

Mi különleges valóságok, mint teremtmények a teremtőben is általa egymásnak testvérei vagyunk és egymás iránt testvéri szere- tettel és igazsággal tartozunk lenni. Ezen szeretetnek és igazságnak gyakorlásában imádkozunk legbuzgóbban.

A különlegesek nagy száma és sokfélesége nem pazarlásból lett s nem pazarlás végett van; hanem azért, hogy a munka tere nagyobb legyen és a nagy munka, megosztás által gyorsabban és czélszerűbben végeztessék, mert: Az értelem a különböző erők szövetekezésében és az erő a különböző eszmék egyesülésében nyilvánul hathatósabban s kü- lönben is: Általában a harmónia annál szebb, minél többen összhang- zanak benne.

Ez röviden az én nézetem vázlata a világi dolgok berendezett- ségéről, azok rendezőjéről és a köztük levő összefüggésről s ezen nézet- ből folyólag általános erkölcsi főszabálynak tartom, hogy egymás iránt kölcsönös szeretettel és igazsággal viselkedjünk. Mert a különböző elemek közötti megélhetésnek és boldogulhatásnak, a kölcsönös szeretet- ben és igazságban alapszik nemcsak a legjobb filozóphiája, de egyszer- smind a legjobb politikája is.»

Bölcséleti erkölcsstan, iskolai használatra. Irta dr. Öreg János, a debreczeni keresk. akadémiában az erkölcsstan tanára. Debreczen, 1891.

Buckle jegyzi meg Adam Smithről, a nemzetgazdaság tudomá- nyának megalapítójáról, hogy szándékában volt bemutatni az embert önző és résztvevő lényében; s hozzáteszi, hogy ha e vállalatát foga-